

Aynur Əliyeva
ADU

İNGİLİS DİLİNİN HƏRBİ ABBREVIATURLARININ AZƏRBAYCAN DİLİ EKVİVALENTLƏRİ

Açar sözlər: *termin, leksik qat, hərbi abbreviatura, faktor.*

Key words: *term, lexical layer, military abbreviation, factor.*

Ключевые слова: *термин, лексический уровень, военное сокращение, фактор.*

Dilin lüğət tərkibinin xüsusi hissəsini təşkil edən hərbi leksika müntəzəm olaraq dəyişir və yenilənir. Hərbi özünümüdafiə və hücum vasitələri və bu vasitələrdən istifadə yolları kəmiyyətə artdığı kimi, onları dildə ifadə edən vahidlərin də sayı çoxalır və hərbi vasitələrin özü kimi onların nominativliyi də mürəkkəbləşir. İ.Qasimovun “Müasir Azərbaycan dilində hərbi terminlərin yaranma yolları” adlı kitabında müasir Azərbaycan dilində hərbi terminlərin leksikasının zənginləşməsinin mənbə və üsulları geniş şəkildə tədqiq olunur. İ.Qasimov yazır ki, Azərbaycan dilinin hərbi terminologiyası fasiləsiz olaraq inkişaf edir və bu sahədə olan irəliləyişi əks edərən lüğətlərin tərtib olunması və yayılması vacibdir [5, 8].

Müasir ingilis dilində hərbi terminlərin geniş işlədilməsi müşahidə edilir. İngilis dilində hazırlanmış bir çox lüğətlərdə hərbi terminlər tam və qısaltılmış formada əks olunur [4, 90]. Məsələn:

Hərbi termin	Hərbi abbreviatura	İngilis dilində izahı	Azərbaycan dilində tərcüməsi
Poltroon	PLN	A coward; a dastard; one who has no courage with an offer of three possible etymologies	Qorxaq. Mənşəyi: Qədimdə bu söz hərbi döyüş zamanı döyüş meydanını qoyub qaçanları adlandırmaq üçün işlədilirdi.
Harsegaye	HGY	A kind of weapon used during the war. It was introduced about 1114. It is considered to be ancient.	Döyüş zamanı işlədilən silah növüdür. 1114-ci ildə istehsal olunmuşdur. Bu termin hazırda arxaik hesab edilir.

Pibroch	PBH	It is considered to be a kind of music played on the bagpipe. It is said to have a great power in exciting the martial instincts and hilarity of the Highlanders.	Döyüş zamanı ruhlandırma məqsədilə çalınan musiqi alətidir.
----------------	-----	---	---

Hazırda ingilis dilinin Oksford lüğətində işlədilən sözlərin bir qisminin mənşəyi hərbi sözlərdən yaranmışdır [6]. Məsələn:

Nümunə 1: İkinci Dünya müharibəsində *GMS* (*ginormous*) hərbi termini geniş istifadə edilirdi. Terminin Azərbaycan dilində ekvivalenti kimi “hərbi işçilərin, məsələn, general və s. rütbəli şəxslərin istifadə etdikləri portfel” mənasını verir. Bu söz hazırda ingilis dilində *extremely large* ‘olduqca böyük’ mənasında işlədilir [3, 90].

Nümunə 2: *Picket* sözü ingilis dilinin lüğət tərkibinə 1600-cu illərdə daxil olmuşdur. Bu söz əsasən hərbcilər tərəfindən işlədilmişdir [3, s.90]. “Döyüş qaydalarını pozan şəxsə cəza vermək” mənasını verir. Nümunəyə baxaq:

He was not allowed to take part in the military meeting. He was picketed for having left the front and hid. (Ona hərbi iclasda iştirak etməyə icazə verilmədi. O, cəbhəni qoyub qaçdığına, gizləndiyinə və döyüş qaydalarını pozduğuna görə cəzalandırılmışdı).

Növbəti hərbi termin kimi *raunchy* sözünü nümunə verə bilərik [4, s.93]. Bu hərbi termin *Rchy* kimi qısaldılır. Onun etimologiyası 1930-cu illərə təsadüf edir. Termin ABŞ ordusunda qısaldılmış şəkildə daha çox slənq kimi işlədilmişdir. Azərbaycan dilində ekvivalenti “sarsılmaz, döyüşkən olan əsgərlər” mənasını verir. Slənq kimi isə mənası *raunch* ‘ferma’ sözünü əks etdirir, yəni ‘ferma heyvanlarının çirkli olması’ ilə döyüşkən olmayan əsgərlər eyniləşdirilir və belə adlandırılır. İngilis dilində *raunchy* hərbi termini 1940-ci ildən bu yana *smut* ‘zibil’ mənasında işlənir. İnternet saytından bir nümunəyə baxaq: *This Rocky Horror Picture show (the raunchy) still manages to shock and titillate after all these years.* ‘Roki Horror şou nümayişi (zibil) hələ də bu qədər ildən sonra insanları həyəcanlandırma və təşfişə sala bilir’.

Britaniya ingilis dilində *skedaddle* hərbi termini işlədilirdi [3, 113]. Termin ‘müharibədən qaçan’ anlamını verir. Bu hərbi terminin qısaldılması *SDD* kimidir. Bu termin ilk dəfə Amerika Vətəndaş müharibəsi zamanı orduada işlədilmişdi. *Batterfield* döyüşündən sonra termin adı ingilis dilində də

işlədilməyə başlamışdı. Terminin Azərbaycan dilində ekvivalenti *any hasty leaving or departing* ‘istənilən sürətli qaçış, yaxud ayrılma, yola düşmə’ mənasını verir [1, 100]. Məsələn:

Folks occasionally make a mistake and overdraft a checking account. ... But there is a shameless segment that will deliberately write bad checks, hand them to skedaddle. ‘İnsanlar bəzən bir səhv edir və sonra onu düzəldərkən daha çox səhvlərə yol açır. Lakin bilərəkdən səhv hesabları yazan bir utanmaz hiss var ki, o, onları tez aradan çıxanlara çatdırır’.

Skosh hərbi termini etimologiyasını yapon dilindən götürülmüşdür. İngilis dilində tam forması *skoh shee* kimidir [3, 92]. Azərbaycan dilinə ‘çox az miqdarda’ kimi tərcümə edilir. İkinci Dünya müharibəsindən sonra bu termini ABŞ hərbiçiləri qısaltmış və Koreya müharibəsində işlətmişdilər [6]. Termin orduda “kiçik boylu” əsgərləri adlandırmaq üçün işlədilir. Hazırda bu hərbi termin ingilis dilində *very small amount* ‘olduqca az miqdar’ mənasında işlədilir. Məsələn:

Johnny Morris, who spent many years converting a less-celebrated historic canyon that spans the border into emerald acres akin to the Garden of Eden. I might exaggerate a skosh, but not much. ‘Coni Moris, Arkanzas-Missuri sərhədini əhatə edən və çox az tanınan tarixi yarpağının Eden bağı ilə oxşar olması və qiymətli əraziyə çevrilməsi üçün illərini sərf etmişdir. Mən bu balaca adamı haqqında yazdıqlarımı şişirdə bilərəm, lakin çox da deyil’.

Britaniya hərbi hava qüvvələrinin təyarəçiləri 1940-ci illərdə ‘güc, qüvvə, güclü, qüvvətli olan kimisə, nəyisə’ adlandırmaq üçün *clobber* terminini işlətməyə başladılar. Məsələn, əgər təyyarə atəşə məruz qalırdısa, onlar *clobbered* ‘güclə vurulmuşdur’ kimi ifadə edirdilər. Bu termin yazıda çox zaman qısaldılmış şəkildə *CBB* kimi yazılırdı [2, 122]. Bu termin hazırda ‘tənqid edilən yazılar’ üçün işlədilir. Məsələn:

In 1999, tiny Napster clobbered greedy record workers before getting shut down for copyright infringement. ‘1999-cü ildə, kiçik Napster şirkəti müəllif hüquqları səbəbindən bağlanmamışdan əvvəl tamahkar protokoll işçilərini tənqid etdi’.

Jamoke hərbi termini 1890-cı illərdən işlədilməyə başlanmışdır [3, 113]. Bu termin *Java* və *Mocha* qısaldılmasından yaranmışdır. Azərbaycan dilində ekvivalenti ‘ağılsız əsgər’ mənasını verir. Hərbiçilər hərbi fəndləri işlədə bilməyən döyüşçüləri belə adlandırırdılar. Bu termin əsasən İkinci Dünya müharibəsi zamanı işlədilmişdir.

Məsələn:

When it comes he mumbles a word of thanks [and] downs the strong, black jamoke in three gulps. ‘O, gələndə, o, bir neçə təşəkkür sözü donquldanır və güclü, qara jamokanı üç qurtumda udur’.

Java və *Mocha* qəhvə yetişdirilən yer adlarıdır. Termin kontekstdən asılı olaraq bir qədər yumor mənası da daşıyır. Rast gəlinən hərbi mətnlərdə ‘qəhvə kimi dəyərsizsən’ mənasında işlədilmişdir [6]. Burada kultural fərqlilik nəzərdən qaçırılmamalıdır. Əgər *Java* və *Mocha* insanları üçün qəhvə dəyərsiz anlamını verirsə, oslanlı türkləri üçün bunu demək olmaz. Anadolu türkləri üçün ‘bir bardaq qəhvənin qırx il xətri var’.

Müasir dünya dillərinin leksikologiyasında hərbi sözlər üstünlük təşkil edir. Bu sözlər dillərin qarşılıqlı şəkildə zənginləşməsində böyük rola malikdir. Bu cür sözlər müxtəlif sistemli dillərin bir-birinə qarşılıqlı yaxınlaşmasına şərait yaradır. Dünya dillərinin leksik fondunda da hərbi sözlər mühüm yer tutur [2, 20].

Müasir ingilis dilində hərbi terminlərin yaradılması dilin daxili imkanları hesabına baş verir [5, 111]. Elm və texnikanın sürətli inkişafı yeni məfhum və konseptlərin yaranmasına səbəb olur ki, bu da yeni dil vahidlərinin meydana gəlməsinə şərait yaradır. Buna görə də yeni yaranan anlayışların ifadə olunması üçün dilin hazır materiallarından istifadə etmək lazım gəlir. Bu hal dil vahidlərinin təkmənalılıqdan omonimliyə doğru inkişafı nəticəsində baş verir. Dildə sözlərin yeni mənalar kəsb etməsi və omonimlik hesabına dil vahidlərinin çoxalması prosesi özünü göstərir.

Məlum olduğu kimi, istənilən mətnin akademik yazı standartlarına uyğun gəlməsi üçün yazıda durğu işarələrinin düzgün qoyulması ilə yanaşı, mətn daxilində sözlərin, hərflərin abreviaturlarla yazılmasının da əhəmiyyəti vardır. Hərbi terminlərin mətnlərdə, qəzet materiallarında böyük hərflə və abreviatur şəklində yazılması müşahidə olunur.

Müasir ingilis dilində hərbi sahə, hərbi iş, hərbi texnika inkişaf etdikcə yeni sözlər yaranır və bu sözlər dilin daxili imkanları hesabına artır. Xüsusilə semantik üsulla söz yaradıcılığı aktuallığı və fəallığı ilə seçilir. Müasir ingilis dili yeni yaranmış hərbi terminləri ifadə etmək üçün uzun tarixi yol keçən fəal leksik qatda işlədilən söz və ifadələrin yeni mənə çaları verməsilə, təzə yaranmış terminləri ifadə etmək üçün istifadə olunur. Yuxarıdakı nümunələrdə yazılmış fərqli hərbi terminlər semantik cəhətdən yeni mənə qazanmış terminlər hesab edilir.

Müasir ingilis dilində hərbi terminlərin abreviaturlarının yazılmasının özünəməxsus qaydaları vardır. Hərbi yazılarda lazım olan sözün, hərfin, böyük hərflə yazılması qaydasına düzgün əməl edilməzsə, o halda həmin sö-

zün mətn daxilindəki mənası yanlış alınar. Ümumiyyətlə, yazıda bu qaydalara düzgün əməl etməklə, hər hansı bir vəziyyətdə fikir aydın, məntiqli şəkilə oxucuya çatdırılır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. I cild, Bakı: Azər nəşr, 1966.
2. Bowyer R. A Dictionary of Military Terms. England: Taylor and Francis, 1999.
3. Crystal D. English as a global language. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
4. Farror E. A Dictionary of Military Terms. England: Taylor and Francis, London: Thomas Y. Crowell Company, 1918.
5. Qasımov İ. Müasir Azərbaycan dilində hərbi terminlərin yaranma yolları. Bakı: Nurlan, 2000.
6. www.oxforddictionary.com

Aynur Aliyeva

Summary

The Azerbaijan equivalents of military abbreviations of the English language

The article deals with the Azerbaijan equivalents of military abbreviations of the English language. The lexic layer of each language is considered to be the most complex and changeable field. The factors that influence the language is mostly observed in its lexic layer. The article states that the lexical layer of a language is investigated less, and it is considered to be complex according to its structure. The article especially underlines the importance of military abbreviations in the lexic layer of a language. It is easy to observe how language rules can be replaced by each other while giving the translations of the military abbreviations in the mentioned languages.

Айнур Алиева

Резюме

Азербайджанские эквиваленты военных аббревиатур английского языка

Данная статья посвящена азербайджанским эквивалентам военных аббревиатур английского языка. Лексический уровень каждого языка считается самой сложной и изменяемой областью. Факторы, которые влияют на язык, больше всего наблюдаются на его лексическом уровне. Статья показывает, что лексический уровень языка изучается меньше и считается сложным согласно структуре. В статье особенно подчеркивается важность военных сокращений на лексическом уровне языка. Легко наблюдать, как правила языка могут заменять друг друга, когда даем перевод военных сокращений в упомянутых языках.

Rəyçilər: fil.e.d., prof. A.Məmmədov, fil.f.d.A.Yusifova